

Grochowski, Leonard

"Les inspecteurs généraux de l'instruction publique. Dictionnaire biographique 1802-1914", Isabelle Havelange, Françoise Huguet, Bernadette Lebedeff, Paris 1986 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 30, 217-220

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Isabelle Havelange, Françoise Huguet, Bernadette Lebedeff, LES INSPECTEURS GÉNÉRAUX DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE, DICTIONNAIRE BIOGRAPHIQUE 1802—1914. Éd. sous la dir. de Guy Caplat. Service d'Histoire de l'Éducation de l'INRP et Editions du CNRS, Paris 1986, 702 s. Collection „Histoire biographique de l'Enseignement”.

Prace badawcze i wydawnicze Zespołu Historii Wychowania (SHE) paryskiego Instytutu Narodowego Badań Pedagogicznych (INRP) przyniosły w ostatnich latach kilka edycji o charakterze dokumentacyjnym. Są to trzy repertoria oraz dwa słowniki biograficzne. Pierwsze obejmują krytyczne wydania wykazów prasy pedagogicznej (*La Presse d'éducation et d'enseignement*, XVIIIe s. —1940. *Répertoire analytique*, éd. sous la dir. de P. Caspard, Paris 1981, t. I A—C, 1984, t. II D—J), podręczników szkolnych (A. Chervel, *Les Grammaires françaises 1800—1914. Répertoire chronologique*, Paris 1982) oraz kolegów francuskich (M. M. Compère, D. Julia, *Les Collèges français, XVIe—XVIIIe siècles. Répertoire 1: France du Midi*, Paris 1984). Repertoria te realizowane są w kilkutomowych publikacjach. Analogiczna sytuacja występuje przy wydawaniu słowników biograficznych związanych ze szkolnictwem. W tej dziedzinie zapoczątkowano publikowanie serii: *Historia Biograficzna Szkolnictwa*, w której ramach ukazały się już dwie książki. Pierwszą jest słownik biograficzny profesorów fakultetu humanistycznego w Paryżu (C. Charle, *Dictionnaire biographique des universitaires aux XIXe et XXe siècles*. Vol. I, *La Faculté des lettres de Paris, 1809—1908*, Paris 1985). Drugą jest niżej prezentowany słownik wizytatorów generalnych oświaty publicznej z lat 1802—1914, który ukazał się w br.

Książka jest dziełem zbiorowym, opracowanym pod redakcją Guy Caplata, dyrektora Departamentu Badań Historycznych paryskiego Instytutu. Jest on również autorem ponadstustronicowej introdukcji, poświęconej dziejom organizacji inspekcji generalnej szkolnictwa we Francji w XIX w. (s. 3—116). *Słownik biograficzny inspektorów*, stanowiący zasadniczą część książki, obejmuje 425 not-biogramów zestawionych w układzie alfabetycznym. Autorami not są trzy panie związane z paryskim Instytutem — I. Havelange i F. Huguet oraz doc. B. Lebedeff (s. 117—658). Trzecia część obejmuje aneksy, w tym także wykaz źródeł i literatury oraz indeks osób (s. 659—697).

W obszernym zarysie dziejów inspekcji generalnej oświaty publicznej we Francji w XIX w., pióra G. Caplata, wydane zostały główne przemiany, zwłaszcza organizacyjne, tej centralnej instytucji szkolnej. Autor wyodrębnił dwa okresy jej funkcjonowania. W pierwszym, w latach 1802—1851, instytucja inspekcji generalnej miała w zasadzie jednolity profil organizacyjny, obejmując swymi kontrolnymi działaniami, głównie szkoły średnie i wyższe. W drugim okresie, 1852—1914, nastąpił formalny podział zadań i kompetencji w dostosowaniu do wszystkich szczebli nauczania oraz niektórych dziedzin związanych z oświatą publiczną. Zachowana wprawdzie jednolitość wyrażała się od-

tańd w dużym zróżnicowaniu w dziedzinie wykonywanych funkcji.

Ze szczegółowych konstatacji G. Caplata wynika, że instytucja inspekcji generalnej szkolnictwa jest dziełem prac Konsulatu. Powstała bowiem na mocy ustawy z 11 floréala roku X, tj. 1 maja 1802 r., w związku z utworzeniem liceów. Przyjęło się wtedy określenie jej członków jako inspektorów generalnych nauk (*des études*). Od 1808 r. wprowadzono nową nazwę: inspektora generalnego uniwersytetu (*de l'Université*), co wiązało się z utworzeniem wtedy naczelnej władzy oświatowej pod tą właśnie nazwą. Od Restauracji jednak określenie to zeszło na drugi plan wobec utrzymanej do połowy XIX w. nazwy inspektora generalnego nauk. W początkowym okresie, zwłaszcza w czasie Cesarstwa, liczba inspektorów wzrosła od 6 do 18 osób, a w latach Restauracji zredukowano ją do 12. Głównym zadaniem była inspekcja szkół średnich, a także fakultetów. Od 1830 r. wizytacje były przeprowadzane zawsze przez dwóch inspektorów, z których jeden reprezentował humanistykę, a drugi nauki. Fakultety prawa i medycyny wizytowali także dwaj inspektorzy, kompetentni w tych dyscyplinach. O dużej aktywności inspektorów generalnych z pierwszej połowy XIX w. świadczą liczne ich raporty oraz liczby odbytych wizytacji (s. 22, 35).

Od połowy XIX w. zmieniła się struktura organizacyjna inspekcji generalnej szkolnictwa we Francji. W 1850 r. wprowadzono nową nazwę: inspektora generalnego oświaty publicznej, a na mocy dekretu z 9 III 1852 r. dokonano niejako podziału tej instytucji na komisje, które związane ze wszystkimi szczeblami szkolnictwa. Podniesiono też liczbę jej członków do 16 osób, z których ośmiu tworzyło komisję szkół wyższych, sześciu — szkół średnich, a tylko dwóch stanowiło komisję szkół początkowych. Liczba ta wzrosła w okresie Trzeciej Republiki do 31 osób, mimo że w 1888 r. zlikwidowano stałą inspekcję szkół wyższych. W tej nowej sytuacji, a zwłaszcza pod wpływem reform Jules'a

Ferry'ego, dużą aktywność wykazywały grupy inspektorów generalnych szkół średnich, których liczbę podniesiono wtedy do 16 osób, a także inspektorów szkół początkowych (s. 69).

W ramach rozbudowy kierunków działalności inspekcji generalnej oświaty utworzono w tym okresie odrębną strukturę inspekcji ochronek, a po ich przekształceniu w 1881 r. w szkoły macierzyńskie, tj. przedszkola, powołano do życia także inspekcję generalną tych zakładów wychowawczych. Funkcję na tym odcinku powierzano zwykle kobietom, nadając im tytułaturę delegatki generalnej bądź specjalnej, a w drugim wypadku — inspektorki generalnej szkół macierzyńskich. Ponadto tworzone wtedy specjalistyczne działy inspekcji generalnej oświaty. Jedne, pozostając w obrębie podstawowych szczebli szkolnictwa, tworzyły niejako centralne agendy kontroli niektórych przedmiotów nauczania. Powstały w ten sposób inspekcje generalne nauczania języków nowożytnych, przedmiotów artystycznych, gimnastyki, prac ręcznych oraz nauczania w zakresie rolnictwa i handlu. Inne obejmowały dziedziny w różny sposób związane z oświatą. I na tym odcinku tworzone inspekcje generalne do spraw zarządzania szkolnictwem, bibliotek, archiwów oraz służb w zakresie sztuk pięknych i architektury. Powyższe trendy przemian, rozbudowy i rozwoju inspekcji generalnej oświaty we Francji w XIX w., zaprezentowane w sposób przejrzysty we wstępie omawianej książki, stanowią interesujący wyraz funkcjonowania zcentralizowanego systemu oświatowego tego kraju.

Podstawowa część książki: *Słownik biograficzny inspektorów generalnych oświaty publicznej we Francji z lat 1802—1914*, obejmuje 425 not—biogramów. Na treść każdej noty składają się następujące dane, zaprezentowane z dużą dokładnością i zwięzłością, co jest zasługą przytoczonych wyżej trzech autorów. Mamy najpierw dane określające identyfikację osobową każdego inspektora oraz jego pochodzenie rodzinne i społeczne. Następnie podana jest jego

pozycja(e) administracyjna(e) w łonie omawianej inspekcji oraz krótki zapis tytułów raportów z wizytacji wraz z ich liczbą. Bodaj najwięcej miejsca poświęcono studiom i karierze zawodowej i naukowej prezentowanego inspektora. Jest tu pokazany jego rozwój prosopograficzny, obejmujący dyplomy, konkursy, stopnie naukowe, urzędy i funkcje spełniane w oświacie lub poza nią, a także wyróżnienia i odznaczenia, z podkreśleniem zwłaszcza Legii Honorowej. Następnie zamieszczony jest wykaz ważniejszych publikacji. W końcu podane są spożytkowane źródła.

Lektura tych biogramów prowadzi do sformułowania kilku uwag. Przedstawieni w tych zwięzłych ujęciach inspektorzy generalni stanowili elitę intelektualną i pedagogiczną, a w znacznej części naukową. W swej ogromnej większości związani byli w różny sposób także z praktyką pedagogiczną w szkołach średnich i wyższych. Warto również i ten aspekt podnieść, iż w tej licznej grupie znajdowali się ludzie szczególnie zasłużeni w niektórych dziedzinach. Do pierwszych inspektorów od 1802 r. należeli: Charles Coulomb (1736—1806), fizyk zasłużony w badaniach nad elektrycznością, i Georges Cuvier (1769—1839), słynny zoolog, a od 1808 r. André Ampère (1775—1839), również fizyk znany w dziedzinie elektryczności. W latach 1824—1830 funkcję tę pełnił Jean E. Esquirol (1772—1840), jeden z twórców współczesnej psychiatrii i kształcenia dzieci upośledzonych umysłowo. Z drugiej połowy XIX w. warto wymienić chociażby trzy osoby, które niezależnie od pełnionych funkcji w inspekcji generalnej miały ogromny wkład w pracę nad modernizacją i rozwojem francuskiego szkolnictwa. Byli to Victor Duruy (1811—1894), który przygotował teren dla reform oświatowych J. Ferry'ego, Octave Gréard (1828—1904), nazwany przez Ferry'ego „pierwszym nauczycielem Francji” z racji ogromu pracy na polu administracji oświatowej i wielu publikacji, oraz Ferdinand Buisson (1841—1932), współtwórca nowoczesnej szkoły francuskiej. Warto też podkreślić

dużą aktywność niektórych inspektorów generalnych, zwłaszcza z czasów Monarchii Lipcowej, których liczba raportów sięgała niemal 300 egzemplarzy (s. 35). Zresztą każdy biogram służyć może informacją dokumentacyjną dla badania szkolnictwa francuskiego, zwłaszcza od strony praktyki dydaktyczno-wychowawczej.

Na trzecią część książki, objętościowo najmniejszą, składają się aneksy. Pierwszy daje wykaz ośmiu liceów paryskich z pierwszej połowy XIX w. wraz z ich kolejnymi nazwami (s. 659—661). Drugi zawiera listę osób, które uczestniczyły czasowo w komisjach inspekcji generalnych i nie zostały uwzględnione w notach biograficznych. Ich liczba sięga 68 osób (s. 662—664). Kolejny obejmuje źródła i bibliografię, ze szczególnym uwypakowaniem materiałów archiwalnych i drukowanych (s. 665—670). Ostatnim aneksem jest indeks osobowy inspektorów generalnych (oznaczonych drukiem tłustym) oraz tych wszystkich, którzy występowali w kontekście ich działalności (s. 679—697).

Publikacja niniejsza posiada przede wszystkim dużą wartość dokumentacyjną. Prezentuje bowiem z jednej strony zwięzłe informacje biograficzne ludzi, którzy przez pełnione funkcje kontrolne w ramach centralnej instytucji oświatowej brali bezpośredni udział w rozwoju i przemianach szkolnictwa francuskiego w XIX w., z drugiej zaś strony dysponując danymi na temat zachowanych raportów z wizytacji szkół, stwarza punkt wyjścia do dalszych pogłębionych badań zwłaszcza nad praktyką dydaktyczno-wychowawczą wielu szkół, a także ich sytuacją materialną czy organizacyjną. A zapowiedziane przez G. Caplata we Wstępie wydanie repertorium tych raportów wraz z ich krótkim opisem (s. 10 i 116) będzie doskonałym kompendium wiedzy w tej dziedzinie. Na końcu należy też dodać, iż prezentowany *Słownik biograficzny inspektorów generalnych* oświaty francuskiej w XIX w. wraz z obszernym zarysem dziejów tej centralnej instytucji kontrolnej stanowią istotny krok w ba-

daniach nad tym obszarem w historii oświaty, który jest dotąd traktowany raczej instrumentalnie; w naszych np. pracach poświęca się uwagę problematyce wizytacji szkół głównie z czasów KEN. A przecież na tym odcinku splatały się niejednokrotnie czynniki, które

nierzadko wywierały — jak tego dowodzą treści prezentowanej publikacji — znaczny wpływ na kierunki funkcjonowania szkoły i oświaty.

Leonard Grochowski

Eugeniusz Tryniszewski, ANTONI OSUCHOWSKI 1849—1928. ZARYS BIOGRAFICZNY, Olsztyn 1985, „Pojezierze”, 276 s.

Antoni Osuchowski jest dziś postacią prawie zapomnianą, a przecież jeszcze w okresie drugiej Rzeczypospolitej uważany był w Polsce za jednego z najbardziej zasłużonych dla szerzenia polskiej oświaty i obrony polskości. Całe swe samotnicze życie poświęcił jednemu celowi: walce z wynarodowieniem Polaków, utrzymaniu jedności narodowej. Jego dokonania w dziedzinie wspierania polskiej oświaty i kultury w Wielkopolsce, na Śląsku, Śląsku Cieszyńskim, na Pomorzu, Warmii i Mazurach miały w wielu wypadkach decydujący wpływ na kształt walki o polskość w tych regionach.

W opublikowanej w 1958 r. monografii Akademii Umiejętności w Krakowie profesor Jan Hulewicz pisał: „wielkość i wszechstronność pracy oświatowo-kulturalnej Osuchowskiego, jego zasługi dla nauki polskiej i ziem zachodnich nie znalazły dotychczas zobrazowania w osobnej, źródłowej monografii, na jaką bezwzględnie zasługuje. Jej opracowanie jest pilnym dezyderatem historii nauki i oświaty w Polsce”.

Mimo istnienia szeregu prac przyczynkarskich i wspomnieniowych, napisanych przez Jana Korneckiego, Henryka Mościckiego, Helenę Ceysingerównę, Cezarego Ponikowskiego, Jana Hulewicza, Juliana Krzyżanowskiego i innych, dezyderat ten nie został spełniony w ciągu ponad ćwierćwiecza. Z tym większą satysfakcją należy odnotować fakt opublikowania przez wydawnictwo „Pojezierze” w Olsztynie gruntownej monografii o Antonim Osuchowskim, autorstwa Eugeniusza Tryniszewskiego. Książka ta, będąca zmienioną wersją

rozprawy doktorskiej autora, oparta jest na rozległej podstawie źródłowej. Na szczególne podkreślenie zasługuje wykorzystanie przez Tryniszewskiego licznych archiwaliów, w tym przede wszystkim listów Antoniego Osuchowskiego i jego korespondencji z Akademią Umiejętności, działaczami polskimi w Wielkopolsce, na Pomorzu, Mazurach i Śląsku. Autor z wielką pieczołowitością odnalazł i wykorzystał wiele listów Osuchowskiego znajdujących się w licznych archiwach i bibliotekach polskich, a także w zbiorach prywatnych. Materiały te, przy znanej pasji Osuchowskiego do prowadzenia obfitej korespondencji, co wynikało notabene ze specyfiki jego działalności, stanowią nieocenione źródło informacji o warszawskim adwokacie. Istotną zaletą pracy Eugeniusza Tryniszewskiego w jej warstwie interpretacyjnej jest nadzwyczaj wyważone stanowisko autora w ocenie poglądów politycznych Antoniego Osuchowskiego. Analizując kolejne etapy życia i działalności Osuchowskiego, starał się Tryniszewski wyeksponować te momenty, w których warszawski adwokat zbliżał się bądź oddalał w swych poglądach w stosunku do głównej linii polityki prowadzonej przez Ligę Narodową i Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe. Jak słusznie wynika z analiz przeprowadzonych przez Tryniszewskiego, Osuchowski nie identyfikował się z polityką Narodowej Demokracji, wpłynęło to między innymi na fakt, że był przez jej działaczy zwalczany na przykład w okresie działalności w Polskiej Macierzy Szkolnej. Jednocześnie autor starał się zaznaczyć różnicę pomiędzy postawą